

จิตนิยมตามแนวคิดของพระพุทธศาสนานิกายโยคาจาร idealism according to the concept of Yogacara Buddhism

พระมหาเอกชัย ญาณิสโร

Phamaha Ekachai Yanissaro

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus

ธาวิช ถนอมจิตส์

Taviz Tatnormjit

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

Pibulsongkram Rajabhat University

Corresponding Author, E-mail: LPramchit88.lm@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาแนวคิดเรื่องจิตนิยมของพระพุทธศาสนานิกายโยคาจาร ผลการศึกษาพบว่า สำนักโยคาจารมีแนวคิดที่ว่า “จิตหรือวิชญาณเท่านั้นเป็นความจริง” เพราะทัศนะที่ว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนแต่เกิดมาจากจิต จิตเป็นตัวสร้างปรากฏการณ์ทั้งหลาย ความรู้ความจริง หรือแม้แต่ความหลุดพ้นล้วนเกิดขึ้น เป็นไป และดับลงหรือจบสิ้นที่กระบวนการทำงานของจิตทั้งนั้น วัตถุ (หรืออารมณ์) ภายนอกมีหรือไม่มีไม่อาจยืนยันได้” จิตตธรรม 8 ถือว่าเป็นธรรมพื้นฐานและสำคัญยิ่งของสำนักโยคาจารที่พัฒนาการเป็นวิชญาณ 8 ประกอบด้วย (1) จักขุวิชญาณ จิตทำหน้าที่รู้อารมณ์ทางตา (2) โสตรวิชญาณ จิตทำหน้าที่รู้อารมณ์ทางหู (3) ชานวิชญาณ จิตทำหน้าที่รู้อารมณ์ทางจมูก (4) ชิวหาวิชญาณ จิตทำหน้าที่รู้อารมณ์ทางลิ้น (5) กายวิชญาณ จิตทำหน้าที่รู้อารมณ์ทางกาย (6) มโนวิชญาณ จิตทำหน้าที่รู้อารมณ์ทางใจ (7) กลิขภูมิโนวิชญาณ จิตทำหน้าที่รู้และยึดถืออารมณ์ภายใน และ (8) อาลยวิชญา จิตทำหน้าที่รู้เก็บก่อบรุง คือเก็บพิชชะของสิ่งทั้งปวงไว้ และนำเอาพิชชะที่เก็บไว้มาสร้างสรรค์ สำนักโยคาจารย์ยืนยันว่า ชันธ ธาตุทุกอย่างที่ทำให้เกิดวัตถุและภาวะในโลกนี้ไม่มีอยู่จริง จิตเท่านั้นมีอยู่จริง

คำสำคัญ : จิตนิยม, แนวคิด, นิกายโยคาจาร

Abstract

This article aims to study the concept of idealism of Yogacara Buddhism. The results showed that Yogacara has the concept of metaphysics that “Only the mind or the mind is the truth” because of the view that “Everything is born from the mind. The mind is the creator of all phenomena. knowledge of truth or even liberation arises, arises, and ceases or ends at all processes of the mind. The presence or absence of external objects (or emotions) cannot be confirmed.” The 8 citta dharmas are considered to be the fundamental and essential dharmas of the Yogacara school that developed into the 8 Wisdoms, consisting of: (1) Cakhuwichan, the mind responsible for the perception of the eye; Ears (3) Khanvijyan, the mind knowing the emotions through the nose (4) Chivahavijyan, the mind knowing the emotions through the tongue (5) The body Vijyan, the mind knowing the bodily emotions (6) Manovic. Intellectually, the mind is responsible for knowing the emotions of the mind. (7) Klitthamanovitchaya The mind is responsible for knowing and holding on to the inner emotions and (8) Alayavijaya The mind is responsible for knowing and building. is to keep all things and bring the Picha that has been stored to create The Yogacara School asserts that khandha, all elements that create objects and conditions in this world do not exist. Only the mind exists.

Keywords : idealism, concept, yogacara

บทนำ

พุทธปรัชญาสำนักโยคจาร (หรือ วิชญาณวาท) เป็นพระพุทธศานานิยามหายานที่พัฒนาขึ้นในอินเดียราวพุทธศตวรรษที่ 9 คำว่า “โยคจาร” หรือ “วิชญาณวาท” บ่งบอกว่า นิิกายนี้ให้ความสำคัญแก่เรื่องการปฏิบัติกรรมฐาน (โยคจาร แปลว่าการปฏิบัติกรรมฐาน) ในฐานะเป็นเครื่องมือหรือพัฒนาจิต (วิชญาณวาท แปลว่า นิิกายแห่งจิตหรือวิญญาน) ดังนั้น

หัวใจคำสอนของนิกายโยคจารจึงรวมศูนย์อยู่ที่เรื่องจิตเป็นสำคัญ (พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร (พรณนา), 2563: 6) นิกายนี้ถูกมองว่า มีแนวคิดแบบ “จิตนิยม” (Idealism) ตัวอย่างเช่น การตีความกระแสหลักที่ได้รับการยอมรับมายาวนาน คือ การตีความแบบจิตนิยมทางอภิปรัชญา ที่ว่า ความจริงทางอภิปรัชญาที่มีอยู่เพียงอย่างเดียวในทัศนะของนิกายโยคจารคือจิตเพียงเท่านั้น โลกภายนอกเป็นเพียงมายาภาพที่เกิดจากการสร้างของจิต

คำว่า จิต มีปรากฏในภาษาบาลีหลายคำ เช่น เจต, มน, วิญญูณ, หทย, มานส, อนุตร, อตต (พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช), 2559: 175) มีบทวิเคราะห์และคำแปลว่า จินตเตตติ จิตต ธรรมชาติที่คิด และอีกบทว่า อารมมณ จินตเตติ วิชาณาตติ จิตต ธรรมชาติที่รู้อารมณ์ และอีกบทว่า ขวนวิถิวเสน อตตโน สนตนา จิโนตติ จิตต ธรรมชาติที่สะสมการสืบทอดของตนไว้ด้วยอำนาจขวนวิถิ (พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช), 2558: 335)

จิตนิยม (Idealism) เป็นทรรศนะทางปรัชญา เชื่อว่าจิตหรือสภาวะนามธรรม คือความเป็นจริงสูงสุด (ultimate reality) ทุกอย่างในโลกเป็นจิตและเป็นสิ่งที่จิตแสดงตัวออกมาวัตถุเป็นเพียงผลการแสดงตัวของจิตเท่านั้น วัตถุที่แท้จริงจึงไม่มี นักปรัชญาที่เชื่อว่าความแท้จริงเป็นจิตก็ยังมีความเห็นแตกต่างกันไป ได้แก่ จิตนิยมแบบเพลโต (Platonic idealism) จิตนิยมแบบเบิร์คเลย์ (subjective idealism) จิตนิยมแบบคานท์ (transcendental idealism) และจิตนิยมแบบเฮเกล (absolute idealism) โยคจารจะถูกกล่าวหาว่าเป็นพวกจิตนิยมสุดโต่งเสมอ เพราะเป็นที่เข้าใจทั่วไปว่าพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมาในฐานะเป็นปฏิกริยาต่อศาสนาพระเวท ซึ่งสอนเน้นความดำรงอยู่แห่งวิชญาณสากล เน้นศักยภาพของพระเจ้า ในขณะที่พระพุทธศาสนาปฏิเสธความดำรงอยู่แห่งวิชญาณสากล ปฏิเสธศักยภาพของพระเจ้า แต่หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว กลับปรากฏว่า สำนักโยคจารนำเรื่องจิตมาสอนในลักษณะเป็นวิชญาณสากล จึงทำให้เกิดคำถามขึ้นมา โยคจารไม่ได้เป็นจิตนิยมสุดโต่ง ไม่ปฏิเสธโลกแห่งวัตถุ แต่สอนเน้นจิตมากเกินไปจึงดูเหมือนว่าเป็นพวก จิตนิยมสุดโต่ง (พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ, 2544: 208)

จิตตามแนวคิดของสำนักโยคจาร

คำว่า “จิต มโน วิชญาณ” ของสำนักโยคจาร ได้รับการพัฒนาเป็นวิชญาณ 8 ว่าโดยประเภทแล้วมี 3 คือ ประเภทแรกวิชญาณมี 8 ประกอบด้วย (1) วิชญาณทางตา (จักขุวิชญาณ) (2) วิชญาณทางหู (โสตวิชญาณ) (3) วิชญาณทางจมูก (ฆานวิชญาณ) (4) วิชญาณทางลิ้น (ชีวาหาวิชญาณ) (5) วิชญาณทางกาย (กายวิชญาณ) (6) วิชญาณทางใจ

(มโนวิชญาณ) (7) กลิขภูมิโนวิชญาณ และรวมอาลยวิชญาณเป็น 8 ประเภทที่ 2 วิชญาณมี 7 ประกอบด้วยวิชญาณ 6 มีจักขุวิชญาณเป็นต้น และรวมกับ กลิขภูมิโนวิชญาณ 1 เป็น 7 และประเภทที่ 3 ประพตวิชญาณมี 6 ประกอบด้วย ปัญจวิชญาณ 5 คือ (1) จักขุวิชญาณ (2) โสตวิชญาณ (3) ฆานวิชญาณ (4) ชิวหาวิชญาณ (5) กายวิชญาณ และรวมเป็น 6 กับ มโนวิชญาณ ส่วนฐานะบพาทและหน้าที่ของวิชญาณทั้ง 8 นั้น อาลยวิชญาณพัฒนาการมาจากคำว่า “จิต” เป็นวิชญาณที่เป็นมูลฐานโลกและปรากฏการณ์ สรรพสิ่งล้วนเกิดได้ เพราะมีอาลยวิชญาณ ถือว่าเป็นศูนย์รวมของทุกวิชญาณ และมีชื่อเรียกได้หลายอย่างคือ มูลวิญญานวิปากวิญญาน สรรพพิชวิญญาน อาทานวิชญาณ ซึ่งมีสภาพเป็นกลาง (อภัยกถ) ทำหน้าที่เก็บ ก่อ และปรุงแต่งสรรพสิ่ง คือการเก็บพีชะของสรรพสิ่งไว้ แล้วก่อ คือสร้างพฤติกรรมต่างๆ ต่อจากนั้นก็ปรุงแต่งคือสร้างโลกและความรู้ทั้งหลายให้ปรากฏ กลิขภูมิโนวิชญาณพัฒนาการมาจากคำว่า “มโน” มีฐานะบพาทเป็นวิชญาณที่คอยเชื่อมประสานระหว่างอาลยวิชญาณกับมโนวิชญาณ (ประพต วิชญาณ) ทำหน้าที่รับรู้และยึดถือ อารมณ์ภายใน (อาลยวิชญาณ) คือรู้สึกว่าเป็นตัวตนหรือตัวเจตจำนงที่ผูกตัวตนไว้กับการคิด

ประพตวิชญาณพัฒนาการมาจากคำว่า “วิชญาณ” มีฐานะบพาทเป็นวิชญาณสองส่วน คือปัญจวิชญาณ มีฐานะบพาทเป็นวิชญาณ 2 ส่วน คือส่วนแรกปัญจวิชญาณ เป็นวิชญาณที่มีกระบวนการทำหน้าที่ผ่านทางประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือตา หู จมูก ลิ้น และกายด้วยการกระทบกับอายตนะภายนอก คือรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ทำหน้าที่ในการรับรู้อารมณ์ภายนอกหรือโลกภายนอก และส่วนที่ 2 มโนวิชญาณทำหน้าที่รับรู้โลกภายในคือเชื่อมต่อระหว่าง ปัญจวิชญาณกับกลิขภูมิโนวิชญาณ กล่าวคือรับรู้อารมณ์หรือปรากฏการณ์ภายนอกที่เป็นปัจจุบันร่วมกับปัญจวิชญาณ และรับรู้อารมณ์หรือปรากฏการณ์ภายในคือสิ่งที่ไม่ปรากฏประจักษ์ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต นอกจากนี้ อาลยวิชญาณเป็นตัวเก็บหรือรองรับรอยประทับแห่งกรรมของวิชญาณทั้งหมดทั้งที่เป็นอกุศล กุศล อภัยกถ และเป็นตัวก่อให้เกิดวิชญาณทั้งหมดโดยการสั่งสมความเจตนา รอยประทับแห่งกรรมทั้งหมด กระบวนการนี้ก็คือวงจรแห่งกิเลส กรรม และวิบากหรือวัฏจักรชีวิตของปุถุชนที่ต้องเวียนว่ายตายเกิด แต่อีกด้านหนึ่งเป็นฝั่งสนับสนุนให้เกิดนิพพานหรือความหลุดพ้นจากทุกข์เรียกว่า ตถาคตครุฑบ้าง อมลวิชญาณบ้าง ธรรมกายบ้าง สำนักโยคอาจารย์ได้นำเสนอทฤษฎีวิชญาณ ทฤษฎีอาลยวิชญาณและกลิขภูมิโนวิชญาณ และทฤษฎีพีชะเพื่อใช้ในการตีความอีกด้วย (กนกวรรณ กรุณาฤทธิ, 2561: 401)

2.1 ความหมายและความเป็นมาของคำว่า “จิตมาตร”

2.1.1. “จิตมาตร” ในคัมภีร์ขั้นต้นคำว่าคัมภีร์ขั้นต้นในที่นี้ หมายถึงพระสูตรมหายานยุคต้นหรือยุคก่อนที่จะเกิดนิกายโยคจาร คัมภีร์ที่ถือว่าเก่าแก่ที่สุดที่ปรากฏคำว่า “จิตมาตร” และ “วิญญูปติมาตร” ‘เท่าที่ค้นพบในปัจจุบันนี้ มี 3 พระสูตรด้วยกัน คือ “ทศภูมิสูตร” “สันนิษฐานโมจนสูตร” และ “ลึงกาวตารสูตร” พระสูตรเหล่านี้ถือว่าพุทธพจน์ที่ตรัสโดยพระพุทธเจ้า ดังนั้น จึงเป็นที่ยอมรับร่วมกันของชาวมหายานเกือบทุกนิกาย

1) ทศภูมิสูตร สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นพระสูตรมหายานที่เก่าแก่ที่สุดที่ปรากฏคำว่า “จิตมาตร” ได้รับการแปลเป็นภาษาจีนโดยท่านธรรมรักษา ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 3 ในพระสูตรนี้ปรากฏข้อความว่า “จิตตมาตรม อิทม ยทม อิทม ไตรธาตุกม” แปลว่า ไตรธาตุเหล่านี้ (กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ) เป็นเพียงจิตเท่านั้น

2) สันนิษฐานโมจนสูตร เป็นพระสูตรที่เก่าแก่รองลงมาจากทศภูมิสูตร สันนิษฐานว่าน่าจะแต่งก่อนลึงกาวตารสูตรหนังสือบางเล่มระบุว่าแต่งประมาณ ค.ศ 325 ถือว่าเป็นพระสูตรแรกที่ปรากฏคำว่า “วิญญูปติมาตร” ดังข้อความที่ว่า “ท่านไมเตรยะ ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ รูปทั้งหลายที่รับรู้ในกรรมฐาน ต่างจากจิตหรือไม่ ? พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่า ไมเตรยะ ไม่แตกต่างกันเลย ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะรูปเหล่านี้ หาใช่อะไรอื่นไม่ หากแต่คือมโนภาพของจิตเท่านั้น ไมเตรยะ เราได้อธิบายแล้วว่าอารมณ์กรรมฐานของวิญญูณ หาใช่อะไรอื่น ไม่ หากแต่คือมโนภาพของจิตเท่านั้น (วิญญูปติมาตร)

3) ลึงกาวตารสูตร เป็นพระสูตรที่น่าจะเป็นที่รู้จักและได้รับการอ้างอิงมากที่สุด ในงานศึกษาเกี่ยวกับนิกายโยคจารและถือว่าเป็นคัมภีร์ขั้นต้นที่ปรากฏคำว่า “จิตมาตร” และ “วิญญูปติมาตร” มากที่สุด ดังข้อความที่ว่า “ณ เวลานั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้เปล่งคาถานี้ขึ้นว่า โลกตามที่เรามองเห็นนี้ มิได้มีอยู่จริง ความหลากหลายของสิ่งต่าง ๆ ที่เรามองเห็นเกิดมาจากจิต ร่างกายของเราทรัพย์สินของเรา และบ้านเรือนของเราเป็นเพียงภาพที่สะท้อนออกมาจากอalayavijñāna เท่านั้น” และข้อความที่ว่า “มหามติ ตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต สรรพสิ่งมิได้อุบัติขึ้น ทำไมหรือ ก็เพราะสิ่งเหล่านี้ไม่อยู่จริงนั่นเอง สรรพสิ่งเป็นเพียงภาพสะท้อนของจิต”

2.1.2 “จิตมาตร” ในคัมภีร์ชั้นรอง

คำว่าคัมภีร์ชั้นรองในที่นี้ หมายถึงคัมภีร์ที่แต่งขึ้นในยุคที่นิกายโยคจารเกิดขึ้นเรียบร้อยแล้ว ซึ่งแต่งโดยคณาจารย์ของฝ่ายโยคจารเอง ได้แก่คัมภีร์ประเภท “ศาสตร์” “ภาสยะ” และ “กา” คัมภีร์สำคัญที่ปรากฏคำว่า “จิตมาตร” “วิญญูปติมาตร” และ “อalayavijñāna” ผู้เขียนขอยกตัวอย่าง 5 คัมภีร์หลัก ๆ ดังนี้

1) คัมภีร์ “มรฺยานตวิภังค์” แต่งโดยท่านไมเตรยนาถ ผู้ริเริ่มก่อตั้งนิกายโยคจารและเป็นอาจารย์ของท่านอสังคะ และวสุพັນธุ คัมภีร์นี้มีความยาว 22 โสลก (คาถา) และในโสลกที่ 3 ปรากฏข้อความว่า “วิญญูณ ปรากฏขึ้นโดยสะท้อนภาพวัตถุ สัต อาตมัน และมโนภาพ วัตถุภายนอกหาไม่อยู่ไม่ และเพราะความไม่มีแห่งวัตถุภายนอกนั้น วิญญูณ จึงไม่มีเหมือนกัน

2) คัมภีร์ “ไตรสภานิรเทศ” แต่ง โดยท่านวสุพັນธุ คัมภีร์นี้มีความยาว 38 โสลก ในโสลกที่ 6 มีข้อความว่า “จิตนั้นมี 2 อย่าง คือ เหตุจิตและผลจิต เหตุจิต เรียกว่า อาลยวิญญูณ ส่วนผลจิต เรียกว่า ปรวฤตติวิญญูณ วิญญูณอย่างหลังนี้มี 7 อย่าง” และในโสลกที่ 7 มีข้อความว่า “อาลยวิญญูณ เรียกว่า จิต เพราะสังสมพีชะ สังกิเลส และวาสนาทั้งหลาย ปรวฤตติวิญญูณ เรียกว่า จิต เพราะเป็นไปโดยอาการอันวิจิตร” อาลยวิญญูณ มักจะแปลเป็นภาษาอังกฤษว่า “store consciousness” หมายถึงวิญญูณที่เก็บหรือสังสมพีชะประเภทต่าง ๆ ส่วนปรวฤตติวิญญูณ มักจะแปลเป็นภาษาอังกฤษว่า “evolved or active consciousness” หมายถึงวิญญูณที่วิวัฒนาการไป เป็นไป หรือทำการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ

3) คัมภีร์ “ตริงศติกา” แต่งโดยท่านวสุพັນธุ คัมภีร์นี้มีความยาว 30 โสลก ในโสลกที่ 1 มีข้อความว่า “การใช้คำว่าอาตมัน และธรรม มีประการต่างๆ แต่คำทั้งสองนี้ หมายถึงความแปรแห่งวิญญูณ (วิญญูณปริณาม) ความแปรแห่งวิญญูณมี 3 อย่าง” และในโสลกที่ 2 มีข้อความว่า “ความแปรแห่งวิญญูณ 3 อย่าง คือ วิบาก การคิดตรึกตรอง และมโนภาพของวัตถุ(วิญญูปติ) อย่างแรกเป็นวิบากแห่งพีชะทั้งปวง เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อาลยวิญญูณ”

4) คัมภีร์ “วิงศติกา” แต่งโดยท่านวสุพັນธุ คัมภีร์นี้มีความยาว 20 โสลก ในโสลกที่ 1 ปรากฏข้อความว่า “สรรพสิ่งเป็นมโนภาพของจิตเท่านั้น (วิญญูปติมาตร) เพราะเป็นเพียงการปรากฏแห่งวัตถุ ไม่ได้อยู่จริง เปรียบเหมือนบุคคลผู้เป็นโรคตา มองเห็นสิ่งทั้งหลายเหมือนเส้นผมและดวงจันทร์ เป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่จริง”

5) คัมภีร์ “วิญญูปติมาตรตาสิทธิ” เป็นคัมภีร์ที่ท่านวสุพັນธุแต่งแก้อรธกถาคัมภีร์ของท่านเอง คือ คัมภีร์วิงศติกา ในโสลกที่ 1 ปรากฏข้อความว่า “นี่เป็นเพียงมโนภาพของจิตเท่านั้น เพราะมันสะท้อนภาพแก่วัตถุอันไม่มีอยู่จริง เหมือนการเห็นเส้นผมและดวงจันทร์ (สองดวง) ของบุคคลผู้มีทุกข์เพราะโรคตา”

2.1.3 “จิตมาตร” “ในทัศนะของนักวิชาการทั่วไป

เอ็ดเวิร์ด คอนซ์ มองว่า “จิตมาตร” หมายถึงแนวคิดที่ถือว่าความคิดและสิ่งทั้งมวลย่อมเป็นจิตเท่านั้น รากฐานแห่งการหลอกตัวเองของเราก็คือ เราไปยึดถือว่าสิ่งที่จิตของเราสมมุติให้เป็นวัตถุภายนอกนั้น เป็นอีกโลกหนึ่งที่มีอิสระจากจิตของเราเอง ซึ่งที่จริงแล้วจิตนั่นเองที่เป็นทั้งกำเนิดและสาระสำคัญของวัตถุภายนอกนั้นอย่างแท้จริง โลกภายนอกนั้นที่แท้ก็คือจิตนี้เอง การที่วัตถุภายนอกมีอยู่หลากหลายชนิดก็เป็นเพียงการแสดงออกทางจิต ไม่ใช่อะไรอื่นนอกจากความคิดเช่นเดียวกับภาพลวงตาในพยับแดดที่เราหลงคิดว่าเป็นน้ำ ความจริงแล้วหาหมีน้อยอยู่จริงไม่

ที.อาร์.วี. มูรติ มองว่า “วิชยานวาท ยึดถือจุดยืนแบบจิตนิยมที่ว่าจิตเท่านั้นเป็นจริง วัตถุเป็นสิ่งที่ถูกจิตปรุงแต่งหรือสร้างขึ้นและออกมาจากจิต แม้นิกายโยคจารจะใช้ศัพท์หลากหลาย เช่น ชยวน วิชยาน วิชญุปติ จิต สวสังเวทนะ เป็นต้น ที่จริงแล้วก็หมายถึงตัวกระทำการสร้าง หรือเจตจำนง วิชยานของนิกายนี้ก็คือกิริยาภาพบริสุทธิ นั่นเอง” ตามคำนิยามของมูรติในที่นี้ จิตมาตรของโยคจาร มีลักษณะคล้ายคลึงกับ “สัต” (Being) หรือ “พรหมัน” ของลัทธิฮินดู เวทนานตะนั่นเอง ในฐานะเป็นองค์แห่งเจตจำนง หรือองค์ผู้สร้างที่บริสุทธิ อันเป็นแหล่งกำเนิดของสรรพสิ่ง

เสถียร โพธิ์นันทะ ให้มองว่า นิกายโยคจารได้สร้างปรัชญาแบบปรัชญาแบบจิตนิยม (Idealism) ขึ้นมาจาก “อาลยวิญญาน” คือสอนว่าทุกสิ่งทุกอย่างล้วนมีสภาพเป็นจิต และออกจากจิตทั้งสิ้น เป็นมูลการณ์ของโลกแลสรรพสิ่ง ดังข้อความในอภิธรรมสูตรที่ว่า “อนาทิกาลโก ธาตุะ สรวรรณสมาสฺรยะ ตสฺมินฺ สติ คติ สรวา นิรวาณาธิโกโมปฺวา” แปลว่า ธาตุที่ไม่มีกาลเบื้องต้น (อาลยวิญญาน) เป็นที่อาศัยแห่งธรรมทั้งปวง เมื่อธาตุนั้นมีก็มีคติทั้งปวง แม้การบรรลุพระนิรวาณก็ย่อมมีด้วย นั่นคืออาลยวิญญานเป็นมูลฐานแห่งสรรพสิ่ง ถ้าไร้อาลยวิญญานนี้แล้ว สรรพสิ่งก็ไม่มี ทั้งนี้ก็เนื่องด้วยสรรพสิ่งเป็นเงาสะท้อนหรือเป็นพฤติกรรมของอาลยวิญญานนั่นเอง อาลยวิญญานมีหน้าที่ 2 อย่าง คือ “เก็บ” และ “ก่อ” คือ เก็บเอาพีชะหรือเมล็ดพันธุ์ของสิ่งทั้งปวงเอาไว้เช่น กุศล อกุศล อาสวะ และอนาสวะ เป็นต้น จากนั้น จึงก่อหรือแสดงพฤติกรรมต่างๆ ออกมา

พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ กล่าวว่า นิกายโยคจารถือว่าจิตหรือ วิชยานเป็นสัจจะเพียงหนึ่งเดียว วัตถุภายนอกเป็นอสัจจะ เหมือนความฝันหรือภาพลวงตา การที่จะเข้าใจลักษณะ พัฒนาการ และการทำงานของจิตต้องปฏิบัติโยคะ จิต คือปรากฏการณ์ที่เป็นเหตุให้ความมีอยู่แห่งจักรวาลปรากฏออกมา แม้จะไม่สามารถทำงานได้เหมือนคอมพิวเตอร์ แต่ก็ทำได้หลายสิ่งหลายอย่างที่ไม่มีความคิดได้ รูปธรรมในโลกแม้จะซับซ้อนแต่สามารถ

หยั่งถึงได้ ส่วนจิตนั้นซับซ้อนทั้งโครงสร้างและกระบวนการทำงาน ยากที่จะหยั่งถึง

สมภาร พรหมทา มองว่า โลกทางกายภาพที่เราได้สัมผัสอยู่ทุกวันนี้มีได้เพราะมีจิต หากไม่มีจิต สิ่งเหล่านี้ย่อมไม่มีจักรวาลในทัศนะของนิกายโยคอาจารย์ประกอบด้วยสิ่งเดียว สิ่งนี้นิกายนี้เรียกว่าจิต (Mind) ร่างกายของเราและทรัพย์สินสมบัติต่าง ๆ ที่เราสะสมไว้ เราอาจเข้าใจว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่จริง และมีอยู่ต่างหากจากสิ่งที่เรียกว่าจิต แต่สำหรับนิกายโยคอาจารย์ ร่างกาย ทรัพย์สินสมบัติ และบ้านเรือนของเราจะมีไม่ได้ ถ้าไม่มีจิต หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง สิ่งเหล่านี้เมื่อทอนลงจนถึงที่สุดแล้วก็คือผลผลิตของจิตนั่นเอง จักรวาลนี้จึงมีเพียงจิตกับผลผลิตของจิตเท่านั้น (Mind and manifestation of Mind) (พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, 2547: 32-35)

3. ปรัชญาจิตนิยมสัมบูรณ์

จิตนิยม (Idealism) เป็นทฤษฎีทางปรัชญา เชื่อว่าจิตหรือสภาวะนามธรรม คือความเป็นจริงสูงสุด (ultimate reality) ทุกอย่างในโลกเป็นจิตและ เป็นสิ่งที่จิตแสดง ตัวออกมาวัตถุเป็นเพียงผลการแสดงตัวของจิตเท่านั้น วัตถุที่แท้จริงจึงไม่มี นักปรัชญาที่เชื่อว่าความแท้จริงเป็นจิตก็ยังคงมีความเห็นแตกต่างกันไป ได้แก่ จิตนิยมแบบเพลโต (Platonic idealism) จิตนิยมแบบเบิร์คเลย์ (subjective idealism) จิตนิยมแบบคานท์ (transcendental idealism) และจิตนิยมแบบเฮเกล (absolute idealism) ดังที่ได้ศึกษาตามมาลำดับ

ปรัชญาจิตนิยมสัมบูรณ์ (absolute idealism) เป็นทฤษฎีที่ถือว่าสิ่งสิ่งหนึ่ง ซึ่งมีสภาพเป็นจิต สิ่งนั้นเป็นสิ่งสัมบูรณ์ (the Absolute) ไม่มีขอบเขตจำกัด เป็นที่เกิดและที่อาศัยของสิ่งทั้งหลาย ส่วนที่ปรากฏต่อเราว่าเป็นจิตและวัตถุทั้งหลายนั้น เมื่อวิเคราะห์แล้วก็เห็นแต่เพียงการสำแดงของจิตสัมบูรณ์เท่านั้นในยุคร่วมสมัยนี้ถึงแม้ว่าจะมีนักปรัชญาหลายสำนักมุ่งความสนใจค้นคว้าหาข้อเท็จจริงของ โลกภายนอก แต่เราจะ เห็นว่ายังมีนักปรัชญาอีกหลายท่านมุ่งค้นหาสภาวะแห่งความเป็นจริงทางอภิปรัชญาดังที่ผู้เขียนจะศึกษาความคิดของนักปรัชญาจิตนิยมสัมบูรณ์คนสำคัญ ๆ ดังนี้

อภิปรัชญาของโทมัส ฮิล กรีน (Thomas Hill Green 1836 - 1882) เป็นนักปรัชญาจิตนิยมวัตถุนิยมชาวอังกฤษ ได้รับอิทธิพลทางความคิดแบบจิตนิยมจากคานท์ (Kant) และเฮเกล (Hegel) แนวคิดของกรีนคัดค้านหลักการประจักษ์นิยมของฮิวม์ที่ว่าจิตคือผลปรากฏการณ์ กรีนมีความเห็นว่ามนุษย์มิใช่ เป็นเพียงผลผลิตของธรรมชาติเท่านั้น แต่มนุษย์ยัง เป็นผลผลิตแห่งพลังงานทางธรรมชาติอีกด้วยมนุษย์จึง เป็นผู้มีชีวิตจิตใจด้วย

สำนึกที่มีอุดมคติทางศีลธรรมจรรยากรีนชี้ให้เห็นว่ามนุษย์มีหน้าที่เฉพาะคือการแสดงออกซึ่งความรู้เท่าที่จะ เป็นไปได้ ด้วยจิตสำนึกที่จะ เป็นภาพสะท้อนให้เห็นจิตที่เป็นสากลที่มีความสัมพันธ์เกิดขึ้นมาเอง

กรีนได้จำแนกให้ เห็นความแตกต่างระหว่างวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ คือสิ่งที่อาจรับรู้ได้ด้วยการสังเกตและประสบการณ์และปรัชญาหรืออภิปรัชญาคือเรื่อง เกี่ยวข้องกับจิตหรือสิ่งที่อยู่เหนือปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ

ทรรศนะทางอภิปรัชญาของกรีน เขายอมรับว่ามีสิ่งแท้จริงและสิ่งแท้จริงคือจักรวาลแห่งจิตอัน เป็นระบบที่สัมพันธ์กัน และความสัมพันธ์ของระบบนี้จะเป็นไปได้ต้องอาศัยปัญญาขั้นสูงสุดซึ่งมาจากพระผู้เป็นเจ้า

อภิปรัชญาของบรัดเลย์ บรัดเลย์ (Francis Herbert Bradley 1864 - 1924) เป็นนักปรัชญาจิตนิยมสมบูรณ์ ชาวอังกฤษ ผู้มีชื่อเสียงมากที่สุดคนหนึ่งในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 20 บรัดเลย์ได้รับอิทธิพลทางความคิดแบบปรัชญาจากนักจิตนิยมหลายท่าน ได้แก่ เฮเกล (Hegel) สปิโนซา (Spinoza) และโชเพนฮาวเออร์ (Schopenhauer) งานเขียนสำคัญของบรัดเลย์มีหลายเล่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งหนังสือชื่อ “ปรากฏการณ์และสิ่งแท้จริง” (Appearance and Reality 1897) บรัดเลย์ชี้ให้เห็นถึงความขัดแย้งอยู่ในตัวเอง (self - contradictions) ของ โลกปรากฏการณ์ระหว่างความคิด (thought) และสิ่งที่เป็นอยู่ (existence) กระบวนการของความคิดของมนุษย์เต็มไปด้วยความขัดแย้ง เพราะเราสัมผัสได้เพียงปรากฏการณ์บางส่วนเท่านั้น

ทรรศนะทางอภิปรัชญาของบรัดเลย์ เขายอมรับว่ามีความจริงอันสูงสุด อันเป็นบ่อเกิดของปรากฏการณ์ทั้งหลาย ความจริงอันสูงสุดเป็นสิ่งสมบูรณ์” มีความเป็นเอกภาพ (unity) ของสรรพสิ่งทั้งหลาย (wholeness) และมีความกลมกลืนกัน (harmony) ถ้าเรายอมรับว่าโลกนี้มีเพียงหนึ่งความขัดแย้งจะหมดไป ปรัชญาในความคิดเห็นของบรัดเลย์ก็คือ การใช้เหตุผลนำไปสู่ความจริงสูงสุดสิ่งสมบูรณ์จึง เป็นเรื่องของโครงสร้างของความคิด (idea construction) เกี่ยวข้องกับระบบที่แสดงความเป็น เอกภาพของสิ่งทั้งหลาย ดังนั้นในทรรศนะของอินทรีย์สัมผัส (sentient experience) ความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับสิ่งสมบูรณ์มนุษย์เราก็คouldรู้ได้

ความคิดแบบจิตนิยมสมบูรณ์ของกรีนและบรัดเลย์ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากเฮเกล (Hegel) นักจิตนิยมชาวเยอรมัน ได้แพร่หลายและมีอิทธิพลทางความคิดต่อนักปรัชญาอังกฤษ

โดยทั่วไป มีผลต่อการให้ความเชื่อถือแก่การยึดประสบการณ์เป็นมาตรการตัดสินว่าความจริงของฝ่ายปรัชญานิยมอังกฤษคือทำให้ เชื่อถือน้อยลง ความพยายามในการตอบปัญหาอภิปรัชญาของฝ่ายจิตนิยมท่ามกลางความเจริญก้าวหน้าเป็นรูปธรรมทางวิทยาศาสตร์นี้เรากล่าวได้ว่าเป็นกระแสความต่อเนื่องของความสามารถทางปัญญามนุษย์จากยุคกรีกจนกระทั่งถึงสมัยปัจจุบัน

4. การตีความแบบจิตนิยม

4.1 จิตนิยมทางอภิปรัชญา

การตีความแบบจิตนิยมทางอภิปรัชญา คือการตีความที่ว่า นิกายโยคาจารย์ปฏิเสธความมีอยู่ของโลกภายนอกแล้วเสนอว่าจิตเท่านั้นมีอยู่เพียงอย่างเดียว(Mind Only) นอกจากจิตแล้วไม่มีสิ่งอื่นใด (nothing but Mind) จิตเป็นสิ่งสมบูรณ์ (the Absolute) เป็นจิตบริสุทธิ์ (Pure Spirit) เป็นกิริยาพหุอันบริสุทธิ์ (Pure Act) หรือเป็นเจตจำนงจักรวาล (Cosmic Will) จิตระดับนี้ไม่ใช่จิตปัจเจกหรือจิตเฉพาะบุคคล (individual minds) หากเป็นจิตสากลของมวลมนุษยทุกคน เรียกชื่อว่า “วิษณุปติมาตรตา” สำหรับจิตปัจเจกนั้นเป็นมิติด้านหนึ่งของจิตสากลที่ตกอยู่ในโลกสังสารวัฏเพราะมีอวิชชา โลกมายาภาพก็เป็นผลงานการสร้างของมิติด้านจิตปัจเจกนี้เอง ซึ่งเรียกชื่อว่า “อภิปริกัลโป” เมื่ออวิชชาถูกกำจัดออกไป มิติด้านจิตปัจเจกก็จะหยุดทำงานสร้างโลกมายาแล้วเข้าไปหลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวกับจิตสากล (วิษณุปติมาตรตา) เรียกว่าการเข้าถึงภาวะเป็นหนึ่งเดียวหรือภาวะแห่งศูนยตา

กลุ่มนักวิชาการที่ตีความแบบนี้มักนำแนวคิดของนิกายโยคาจารย์ไปเปรียบเทียบกับปรัชญาฮินดูสำนักอไศวตะ เวทานตะ คือ สำนักเวทานตะสอนว่า “พรหมัน” เป็นความจริงสูงสุดเพียงอย่างเดียว โลกนี้ไม่มีสิ่งอื่นใดเลยนอกจากพรหมัน (this world is nothing else but Brahman) ยกเว้นพรหมันทุกสิ่งทุกอย่างไม่จริงทั้งหมด (everything except Brahman is unreal) พรหมันเป็นสิ่งสมบูรณ์ (the Absolute) เป็นอัตตาสากล (Universal Soul/Self) เป็นรากฐานที่มาของสรรพสิ่งในจักรวาล ส่วนอัตตปัจเจกที่เรียกชื่อว่า “ชีวาตมัน” (individual souls) เป็นเพียงมิติของพรหมันด้านที่หลงอยู่ในโลกมายา เมื่ออวิชชาถูกกำจัดให้หมดไป ชีวาตมันก็จะหลุดพ้นจากโลกมายาแล้วเข้าไปหลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวกับพรหมัน นี่คือการเข้าถึงภาวะเป็นหนึ่งเดียวที่ปราศจากความเป็นคู่ (อไศวตะ/non-duality)

4.2 จิตนิยมอัตวิสัย

นักวิชาการที่ตีความแบบจิตนิยมอัตวิสัย (Subjective Idealism) มองว่า จิต

เป็นความจริงทาง ภาววิทยาที่มีอยู่เพียงอย่างเดียวในทัศนะของนิกายโยคอาจารย์ แต่ความมีอยู่ของจิตนี้ไม่เหมือนสิ่งสมบูรณ์หรือ พรหมันของสำนักกัโรวะ เวทานตะ จิตของปัจเจกบุคคลจำนวนมากมีอยู่อย่างอิสระและหลากหลายในรูปของกระแสที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ส่วนโลกภายนอกนั้นเป็นเพียงมายาภาพที่ไม่มีอยู่จริงการรับรู้สามารถเกิดขึ้นได้โดยไม่ต้องอาศัยความมีอยู่ของวัตถุภายนอก (external objects) เพราะจิตของแต่ละคนมีอารมณ์หรือมโนภาพให้รับรู้ภายในอยู่แล้ว ดังนั้น การรับรู้โลกก็คือการรับรู้มโนภาพภายในจิตของใครของมันนั่นเอง อย่างไรก็ตาม มีปัญหาเกิดขึ้นว่าเมื่อการรับรู้เกิดขึ้นภายในจิตของแต่ละคน คนทั้งหลายจะสื่อสารได้ตรงกันหรือรับรู้ข้อมูลร่วมกันได้อย่างไร นักวิชาการบางท่านอย่างโทมัส อี. วูด ให้คำตอบค่อนข้างโลดโผนว่า มโนภาพที่มีอยู่ในจิตของมนุษย์นั้นเป็นของสาธารณะที่ทุกคนมีร่วมกัน นอกจากนั้น จิตของแต่ละคนยังทำงานประสานสัมพันธ์กันและสามารถถ่ายทอดข้อมูลระหว่างกันด้วยพลังแห่งโทรจิต (the power of telepathy) ได้อีกด้วย

4.3 การตีความแบบพหุสัจนิยม

คำว่า การตีความแบบ “พหุสัจนิยม” (realistic pluralism) ในที่นี้หมายถึง ทัศนะที่ว่า นิกายโยคอาจารย์ยอมรับความจริงหลากหลายเหมือนพระพุทธรูปศาสนาพุทธ สิ่งที่นิกายโยคจารย์ปฏิเสธไม่ใช่ความมีอยู่ของโลกภายนอกหากแต่คือโลกแห่งทวิภาวะระหว่างผู้ยึดถือกับสิ่งที่ถูกยึดถือมากกว่า (คราหะ-คราหะ) นักวิชาการที่เสนอการตีความแบบนี้ได้แก่ โกชุมมัตตัม (Thomas A. Kochum muttom) เขาไม่เห็นด้วยกับกลุ่มนักวิชาการที่ตีความแนวคิดของแบบจิตนิยมทางอภิปรัชญา (Metaphysical Idealism) เพราะถือว่าเป็นการตีความที่ไม่ตรงกับความจริงที่แท้จริงของคัมภีร์นิกายโยคจารย์ โกชุมมัตตัมได้เสนอเหตุผลประกอบในการตีความแบบพหุสัจนิยม 7 ประการหลัก ดังนี้

(1) คำว่า “จิตตมาตร” โกชุมมัตตัมมองว่า เหตุผลที่นำไปสู่การตีความแนวคิดของนิกายโยคจารย์ผิดพลาดมาจากการนิยามความหมายของคำว่า “จิตตมาตร” ผิดพลาดเมื่อนิยามความหมายผิดจึงนำไปสู่การสรุปว่าเป็นคำที่ใช้ในความหมายระดับสูงสุดของคำว่า “จิตตมาตร” ในนิกายโยคจารย์ ไม่ได้ใช้บ่งบอกความมีอยู่ของสิ่งสูงสุด หากแต่เป็นคำสำหรับอธิบายประสบการณ์ในโลกสังสารวัฏของคนทั่วไป เพื่อชี้ให้เห็นว่าการรับรู้โลกของคนทั่วไปไม่ตรงกับความจริงของมันจริงๆ สิ่งที่พวกเขารับรู้ก็คือภาพตัวแทนของของจิต (mere representation of consciousness) หรือความคิดของเขาเท่านั้น (thought-only)(Kochumuttom,

(2) คำว่า “อภิปรัชญา” โกซุมัตตัมมองว่า ข้อความที่ถูกลำดับไปตีความแบบเอกจิตนิยมอยู่บ่อยๆ คือ “การคิดปรุงแต่งอันไม่เป็นจริงมีอยู่” (อภิปรัชญา’สฤติ) หลายคนตีความว่าหมายถึงสิ่งที่มีอยู่จริง (จิต) ที่ทำการสร้างโลกภายนอกอันไม่มีอยู่จริง ที่จริงคำนี้เป็นอีกคำหนึ่งที่อธิบายประสบการณ์ในโลกแห่งสังสารวัฏ ไม่ได้มีความหมายในแง่ของการสร้าง (creation) หากแต่หมายถึงการคิดจำแนก (classification) หรือคิดแบ่งแยก (discrimination) เป็นทวิภาวะระหว่างผู้ยึดถือกับสิ่งที่ถูกยึดถือ ดังนั้น จึงเป็นอันสรุปได้ว่าอภิปรัชญาเป็นคำที่อธิบายกระบวนการคิดปรุงแต่งของจิตของคนที่ยังอยู่ในโลกแห่งสังสารวัฏ ไม่ได้หมายถึงจิตสมบูรณ์ในฐานะผู้ทำการสร้างโลกมาอย่างต่อเนื่อง

(3) การปฏิเสธทฤษฎีความรู้แบบสมนัย โกซุมัตตัมมองว่า เมื่อการรับรู้ของมนุษย์ไม่ตรงกับความเป็นจริงของโลกภายนอก แนวคิดเรื่องจิตตามตรรกะของท่านวสุพันธ์ จึงเป็นแนวคิดที่ต้องการปฏิเสธทฤษฎีความรู้แบบสมนัย (correspondence theory of knowledge) ไม่ได้เกี่ยวกับการเสนอทฤษฎีเอกจิตนิยมแต่อย่างใด กล่าวคือ ประสบการณ์ในโลกสังสารวัฏในทัศนะของท่านวสุพันธ์ สามารถเทียบกันได้กับประสบการณ์ในความฝันสิ่งต่างๆ ที่เราพบในความฝัน ไม่อาจจะชี้ไปหาความมีอยู่จริงของมันได้ ดังนั้น จึงไม่แปลกอะไรที่ท่าน วสุพันธ์จะเสนอว่าในสภาพที่บุคคลยังอยู่ในโลกแห่งสังสารวัฏ ประสบการณ์ต่างๆ ของเขา เป็นเพียงมโนภาพที่จิตของตนคิดสร้างขึ้นเท่านั้น

(4) พหุจิตนิยม ไม่ใช่เอกจิตนิยม โกซุมัตตัมยอมรับว่า การตีความแนวคิดของนิกายโยคจารแบบจิตนิยมทางอภิปรัชญาอย่างที่นักวิชาการหลายท่านพยายามทำ ใช่ว่าจะไม่มีหลักฐานในคัมภีร์สนับสนุนเสียเลย แต่เขามองว่า เมื่อมองแนวคิดของนิกายโยคจารโดยภาพรวมทั้งระบบ การตีความแบบพหุสัจนิยม (realistic pluralism) น่าจะเหมาะสมกว่า หมายความว่า นิกายโยคจารยอมรับว่ามีความจริงดำรงอยู่อย่างหลากหลาย สิ่งนี้นิกายนี้ต้องการปฏิเสธคือ (1) จิตหรือวิญญาณเป็นสิ่งสมบูรณ์ (2) สิ่งปัจเจก (individual beings) หรือปรากฏการณ์แปรสภาพมาจากจิตสมบูรณ์ (3) สิ่งปัจเจกเป็นเพียงมายาภาพที่เกิดจากการปรากฏตัวของจิตสมบูรณ์

(5) ปฏิเสธทวิภาวะ ไม่ใช่พหุภาวะ โกซุมัตตัมมองว่า สิ่งที่นิกายโยคจารต้องการปฏิเสธ คือ ทวิภาวะระหว่างผู้ยึดถือกับสิ่งที่ถูกยึดถือ (คราหะ-คราหยะ) ที่เกิดจากการคิดปรุงแต่งสร้างสรรค์ของจิต หาใช่พหุภาวะ (plurality) หรือความจริงที่มีอยู่อย่างหลากหลายไม่ การปฏิเสธทวิภาวะแต่ยอมรับพหุภาวะ ถ้ามองอย่างเผินๆ เหมือนเป็นการพูดขัดแย้งตัวเอง แต่ความจริงไม่ได้เป็นเช่นนั้นเพราะทวิภาวะเป็นประเด็นทาง

ด้านญาณวิทยา(epistemological) หรือการรับรู้โลกของเรา ส่วนพหุภาวะเป็นประเด็นทางด้าน ภาววิทยา(ontological) หรือด้านความมีอยู่จริง ดังนั้น การปฏิเสธทวิภาวะจึงไม่ได้หมายความว่าต้องปฏิเสธพหุภาวะตามไปด้วย

(6) เน้นทฤษฎีความรู้ ไม่ใช่ทฤษฎีความเป็นจริง โกซุมมัตตัมมองว่าคำว่า “วิษณูปติมาตร” เป็นคำที่นิยมใช้ในยุคของท่านวสุพันธุ มุ่งเสนอทฤษฎีความรู้มากกว่าทฤษฎีความจริง ในยุคของท่านวสุพันธุ ไม่มีข้อความในคัมภีร์ใดเลยที่ใช้คำว่า “วิษณูปติ” หมายถึงสิ่งสัมบูรณ์ ตรงกันข้าม ความจริงที่กล่าวถึงในยุคนี้กลับเป็นเรื่องศูนย์ตา หมายถึงความว่างจากทวิภาวะระหว่างผู้ยึดถือกับสิ่งที่ถูกยึดถือ

(7) เน้นการปฏิบัติมากกว่าทฤษฎี โกซุมมัตตัมมองว่า วัตถุประสงค์ในการก่อตั้งนิกายของชาวโยคจารนั้น เป็นเรื่องทางศาสนามากกว่าเรื่องทางปรัชญา โดยต้องการชี้ให้เห็นว่าประสบการณ์ในโลกแห่งสังสารวัฏได้ก่อทุกข์ให้แก่เราอย่างไร พร้อมทั้งชี้แนะว่าเราจะออกจาก วัฏวนแห่งความทุกข์นี้ได้อย่างไร รมนุษย์ปุถุชนถูกอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ผลักดันให้คิดและมองโลกแบบทวิภาวะระหว่างตัวเขาเองในฐานะผู้ยึดถือ กับ สิ่งที่ถูกยึดถือ (คราหค-คราหย) ผู้สวैया กับสิ่งที่ถูกสวैया (โภกตฤ-โภชย) และผู้รู้ กับ สิ่งที่ถูกรู้ (ชญาตฤ-ชญาย) การมองโลกแบบทวิภาวะอย่างนี้คือสิ่งที่ชาวโยคจารต้องการชี้ให้เห็นว่าเป็นมายาภาพที่ไม่มียุ่อยู่จริงและก่อให้เกิดความทุกข์ในสังสารวัฏ ทางออกคือเราต้องพัฒนาญาณปัญญาที่ปราศจากการคิดแบ่งแยก (นิรวิกल्पชชยาน) ขึ้นมา เพื่อที่จะได้มองโลกตามความเป็นจริง

4.4 การตีความแบบญาณวิทยา

คำว่า การตีความแบบญาณวิทยา (Epistemological Interpretation) ในที่นี้หมายถึงการที่ตีความว่า จุดสนใจของนิกายโยคจารไม่ใช่ปัญหาเรื่องความเป็นจริงทางภาววิทยา (ontological) หรือทางอภิปรัชญา (metaphysical) หากแต่สนใจปัญหาทางด้านญาณวิทยาหรือการรับรู้โลกของมนุษย์มากกว่า แदन ลัสธอส (Dan Lusthaus) มองว่า คำสอนนิกายโยคจารสามารถสรุปรวมลงในคำว่า “วิษณูปติมาตร” แปลว่า “ไม่มีอะไรนอกจากการรับรู้” (nothing-but-cognition) ซึ่งคำนี้ถูกนำไปตีความอย่างผิดๆ ในความหมายแบบจิตนิยมทางอภิปรัชญาที่ว่าจิตอย่างเดียวเท่านั้นเป็นจริง สรรพสิ่งล้วนแต่ถูกสร้างขึ้นโดยจิตแท้ที่จริงแล้วนิกายโยคจารไม่ได้มองว่าวิญญาณเป็นความจริงสูงสุด หากแต่มองในฐานะเป็นต้นตอของปัญหาความทุกข์มากกว่า กล่าวคือปัญหาทั้งหลายเกิดจากการทำงานของจิตและปัญหาเหล่านั้นจะยุติลงได้ก็ด้วยการหยุดการทำงานของจิตในลักษณะอย่างนั้นเสีย ลัสธอสกล่าวอีกว่า ไม่มีคัมภีร์ใดของโยคจารสายอินเดียที่บอกว่าโลกถูกสร้าง

ขึ้นโดยจิต มีแต่บอกว่าเราเอาภาพของโลกที่ถูกปรุงแต่งขึ้นอย่างผิดๆไปใส่ให้แก่โลก กล่าวคือ จิตของเราไม่ได้สร้างโลกทางกายภาพ (physical world) ขึ้นมา จิตเพียงแต่ทำหน้าที่ตีความ ปรุงแต่ง สร้างสรรค์ และจำแนกแยกแยะข้อมูลเกี่ยวกับโลกที่รับเข้ามา แล้วยึดมั่นถือมั่นในโลกที่ถูกปรุงแต่งขึ้นอย่างผิดๆ นั้นในที่สุดโลกแห่งการปรุงแต่งก็กลับมาเป็นอุปสรรคขัดขวาง (อวરณะ) ไม่ให้เราเห็นโลกอย่างที่มีนเป็น

4.5 การตีความเชิงปฏิบัติ

ในงานเรื่อง “On Knowing Reality” เจนิส ดีน วิลลิส (Janice Dean Willis) ได้ศึกษาคัมภีร์โพธิสัตว์ภูมิ ซึ่งแต่งโดยท่านอสังคะ คำตอบอย่างหนึ่งที่ผู้วิจัยได้พบในงานศึกษาชิ้นนี้ คือ ท่านอสังคะไม่ได้มองว่าจิตเป็นความจริงสูงสุดเพียงอย่างเดียว สิ่งที่เป็นความจริงสูงสุดในทัศนะของท่านคือ “ศูนยตา” วิลลิสมองว่า การแปลคำว่า “จิตตมาตร” เป็นภาษาอังกฤษว่า “Mind-Only” (จิตเท่านั้น) ของกลุ่มนักวิชาการที่ตีความแบบจิตนิยมทำให้เกิดความไขว่ไขว่ได้ง่าย เพราะเป็นการแปลที่แฝงนัยแนวคิดแบบจิตนิยมสัมบูรณ์ เขาได้เสนอคำแปลใหม่ว่า “just thought” หรือ “merely thought” (เป็นเพียงความคิดเท่านั้น) การแปลอย่างนี้ถึงจะไม่ตรงเสียทีเดียว แต่อย่างน้อยก็มีความหมายสอดคล้องกับแนวทางของนิกายโยคจารมากกว่า ในฐานะเป็นนิกายที่เน้นในเรื่องปฏิบัติโยคะที่สัมพันธ์กับการควบคุมความคิดจิตใจ

ข้อความนี้ทำให้วิลลิสมั่นใจอย่างมากว่า คำว่า “จิตตมาตร” หรือ “วิชญูปติมาตร” เป็นคำที่ใช้ในบริบทของการปฏิบัติกรรมฐาน พระสูตรนี้เป็นการสนทนากันระหว่างท่านไมเตรยะกับพระพุทธเจ้า ท่าน ไมเตรยะทูลถามว่าภาพนิมิตที่ปรากฏให้เห็นในกรรมฐานนั้น แตกต่างจากจิตหรือไม่ พระพุทธเจ้าตรัสว่าไม่แตกต่างจากจิตนั้น เพราะภาพนิมิตเหล่านั้นเป็นเพียงมโนภาพที่จิตคิดขึ้นดังข้อความที่ว่า

ท่านไมเตรยะ ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ รูปทั้งหลายที่รับรู้ในกรรมฐานต่างจากจิตหรือไม่ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ไมเตรยะ ไม่แตกต่างกันเลย ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะรูปเหล่านี้หาใช่อะไรอื่นไม่ หากแต่คือมโนภาพของจิตเท่านั้น ไมเตรยะ เราได้อธิบายแล้วว่าอารมณ์กรรมฐานของจิต หาใช่อะไรอื่นไม่ หากแต่เป็นเพียงมโนภาพของจิตเท่านั้น

วิลลิส ได้ตั้งคำถามว่า ทำไมนิกายโยคจารจึงได้ให้ความสนใจเรื่องจิตมากเป็นพิเศษ สาเหตุก็เพราะว่าจิตเป็นแก่นสำคัญในกระบวนการปฏิบัติกรรมฐานและเป็นรากฐานแห่งความหลุดพ้น การมีสติรู้เท่าทันการทำงานของจิตจึงถือว่าเป็นการปฏิบัติกรรมฐาน

อย่างยอดเยี่ยม “การได้รู้แจ้งเห็นจริงว่าวัตถุที่ปรากฏให้เห็นในอารมณ์กรรมฐานนั้นว่า เป็นสิ่งที่จิตสร้างขึ้น ไม่ใช่อะไรอื่นนอกจากจิตถือว่าได้รู้แจ้งเห็นจริงศุญตาโดยตรง กล่าว คือความว่างเปล่าจากทวิภาวะระหว่างผู้รู้กับสิ่งที่ถูกรู้” ดังนั้น ในทัศนะของนิกายโยค จาร การเข้าถึงความว่างหรือศุญตาจึงถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุด และจิตที่เข้าถึงภาวะเช่น นี้เป็นจิตที่อยู่เหนือการคิดแบ่งแยกเป็นทวิภาวะ (subject-object) จึงไม่สามารถที่จะเรียก ภาวะเช่นนี้ว่า “จิตตมาตร” หรือ “วิชฌูปติมาตร” ได้อีกต่อไป (พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร (พรรณนา), 2563: 10-17)

5. บทสรุป

นิกายโยคจารเป็นพวกประเภท “จิตนิยม” (Idealism) เพราะนิกายนี้ถือว่า จิตเป็นสิ่งสำคัญกว่าร่างกายหรือวัตถุ โดยสอนว่าโลกวัตถุเป็นเพียงมโนภาพ เพราะเป็น สิ่งที่ถูกปรุงแต่งออกไปจากพีชในจิต ถ้าไม่มีอาลยวิญญูณเสียแล้ว สิ่งทั้งหลายทั้งปวงก็ ไม่มี เหมือนกับดวงอาทิตย์ ความจริงแล้วมีดวงเดียว แต่ปรากฏเป็นหลายดวงแก่คนพิการ เป็นต้น มันเป็นภาพสะท้อนออกไปจากพีชในจิตนั่นเอง เพราะบางสิ่งบางอย่างในโลกนี้ เกิดจากสกรรมของมนุษย์และสัตว์ดิรัจฉานร่วมกัน ย่อมมีกำเนิดแหล่งที่ชัดเจน จะมาสับ เปลี่ยนภายหลังตามความชอบใจของใครคนใดคนหนึ่งไม่ได้เลย

คำสอนของนิกายโยคจารไม่ได้มีศูนย์กลางอยู่ที่ปัญหาว่าอะไรมีอยู่จริงหรือไม่ มีอยู่จริงทางอภิปรัชญา หากแต่มีศูนย์กลางอยู่ที่ปัญหาทางจริยธรรมเกี่ยวกับความทุกข์ใน สังสารวัฏของมนุษย์ปุถุชนอันเกิดจากการทำงานทางจิตของพวกเรา โดยนัยนี้ แนวคิดเรื่อง “จิตตมาตร” ของนิกายโยคจารที่ได้รับการตีความแบบจิตนิยมทางอภิปรัชญาจึงถือว่าไม่ สอดคล้องกับจุดยืนโดยรวมของนิกายโยคจาร

แนวคิดเรื่อง “จิตตมาตร” ของนิกายโยคจารที่ได้รับ การตีความในรูปแบบ ต่างๆ เกิดขึ้นในบริบทของการอธิบายปัญหาความทุกข์ในโลกสังสารวัฏของมนุษย์ปุถุชน ข้อความที่พบบ่อยคือข้อความที่ว่า “ไตรภูมิเป็นเพียงจิตเท่านั้น” บางพระสูตรข้อความ นี้เกิดขึ้นในบริบทของการปฏิบัติกรรมฐาน ซึ่งผู้ปฏิบัติธรรมมีความสงสัยว่าภาพนิมิตที่รับ รู้ในสมาธิมีอยู่จริงหรือไม่ พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่าภาพนิมิตที่เห็นนั้นเป็นเพียงมโนภาพ ของจิตเท่านั้น ในบางพระสูตร “จิตตมาตร” เกิดขึ้นในบริบทของการแสดงหลักปัจจุสมุ ปบาทแล้วจบลงด้วยการบอกว่าไตรภูมิเป็นเพียงจิตเท่านั้น ในบางพระสูตร “จิตตมาตร” เกิดขึ้นในบริบทของการรับรู้โลกในชีวิตประจำวันโดยบอกว่าสิ่งที่เรารับรู้ในชีวิตประจำวัน เช่น ร่างกาย ทรัพย์สิน บ้านเรือน เป็นต้น ล้วนเป็นเงาสะท้อนของจิตทั้งนั้น นอกจากนั้น

ในคัมภีร์ชั้นหลังของนิกายโยคอาจารย์ส่วนใหญ่กล่าวถึงจิตตสมาตรในบริบทของการรับรู้โลก เช่นเดียวกัน แสดงให้เห็นว่าจุดสนใจของนิกาย โยคจารย์ในการนำเสนอแนวคิดจิตตสมาตร ก็คือปัญหาการรับรู้โลกอย่างผิดพลาดของมนุษย์ปุถุชนทั่วไป

บรรณานุกรม

- กนกวรรณ กรุณาฤทธิโยธิน. (2561). อลยวิชญาณตามแนวคิดของพุทธปรัชญาสำนักโยคจารย์ ในทัศนะของพระพุทธรักษาเถรวาท. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร. 6 (ฉบับที่พิเศษ) , 401-402.
- พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.9, ราชบัณฑิต). (2558). ศัพทวิเคราะห์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง.
- พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.9, ราชบัณฑิต). (2559). พจนานุกรมไทย-บาลี. กรุงเทพมหานคร : บจก.ปัญจมิตรการพิมพ์.
- พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา. (2544). พุทธปรัชญาโยคจารย์ : ประวัติพัฒนาการ สารัตถธรรมและอภิปุณ. พระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิโกโร (พรธนา). (2563). ความหลากหลายในการตีความแนวคิดเรื่องจิตของนิกายโยคจารย์. วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 27 (3), 6-17.
- พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิโกโร. (2547). แนวคิดเรื่อง “จิตเท่านั้นที่มีอยู่” ของพระพุทธศาสนานิกายโยคจารย์. วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 11 (1), 32-35.